

**"ἔστι μέντοι καὶ πόλις ἐν Θράκῃ Μαρώνεια, ἣν φασιν εἶναι τὴν ὕφ' Ὀμήρου
Ἰσμαρον καλουμένην." Η Ἰσμαρος και η Μαρώνεια: Λογοτεχνικές
αναφορές σε κείμενα της Αρχαιότητας**

Γεώργιος Π. Τσομής

Επίκουρος Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής
Φιλολογίας στο Δ.Π.Θ.

Υφηγητής Κλασικής Φιλολογίας του
Πανεπιστημίου Goethe, Frankfurt am Main

Περίληψη: Δύο τοπωνύμια χαρακτηρίζουν στην αρχαιότητα την περιοχή της σημερινής Νότιας Ροδόπης: η Ἰσμαρος και η Μαρώνεια. Πρόκειται για μία ή για δύο διαφορετικές θρακικές πόλεις; Με εξαίρεση τον Στράβωνα και τον Πλίνιο οι περισσότεροι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρονται στην Μαρώνεια, της οποίας η αρχαιότερη ονομασία, όπως παραδίδουν, ήταν Ἰσμαρος. Μία ετυμολογική προσέγγιση των δύο τοπωνυμίων καταδεικνύει ότι έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους με αναγωγή στον λαμπρό και καθαρό οίνο. Μάλιστα ο οίνος και τα αμπέλια της περιοχής χαρακτηρίζουν τα δύο αυτά τοπωνύμια στην αρχαία ελληνική και λατινική λογοτεχνία. Στην λατινική ποίηση οι αναφορές είναι σαφώς περισσότερες και αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι η Θράκη ήταν για τους Ρωμαίους ένας σημαντικός γεωπολιτικός κόμβος. Μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα η σημερινή νότια Ροδόπη διακρινόταν για την καλλιέργεια του αμπελιού και για τη λατρεία του θεού Διονύσου και του μυθικού ποιητή Ορφέα. Τόσο η Ἰσμαρος όσο και η Μαρώνεια, είτε πρόκειται για δύο διαφορετικές πόλεις είτε για μία, λειτουργούσαν συνεκδοχικά στην αρχαία λογοτεχνία για την ευρύτερη περιοχή της Θράκης που εκτεινόταν από τον Δούναβη μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα.

Λέξεις κλειδιά: Ἰσμαρος, Κίκονες, Μάρων, Μαρώνεια, οίνος, μαρμαίρω, *perus*, -a, -um, *Ismara*, *ismarius*

Δύο τοπωνύμια χαρακτηρίζουν στην αρχαιότητα την περιοχή της σημερινής Νότιας Ροδόπης: η Ἰσμαρος και η Μαρώνεια στις ακτές του Αιγαίου πελάγους, ανατολικά των Αβδήρων. Η Ἰσμαρος, πόλη των θρακικών Κικόνων, αναφέρεται για πρώτη φορά στον Ὀμηρο, στη ραψωδία ι της Οδύσσειας, στην αρχή των απολόγων του Οδυσσέα. Οι Κίκονες, σύμμαχοι των Τρώων (Ιλ. Β 846, Ρ 73)¹, δεινοί ιππείς στον πόλεμο (Οδ. ι 49–50) είναι οι πρώτοι τους οποίους ο Οδυσσέας συναντά μετά την αναχώρησή του από την Τροία. Η αφήγηση του Οδυσσέα σχετικά με τη λεηλασία της Ἰσμάρου και τη σύγκρουση με τους Κίκονες (Οδ. ι 39–61), οι οποίοι κατοικούσαν όχι μόνο τα παράλια, όπου ήταν χτισμένη η Ἰσμαρος, αλλά και το εσωτερικό της χώρας (πβ. ι 49), δεν εμπεριέχει στοιχεία από τον κόσμο της φαντασίας ή του παραμυθιού, αλλά αντανακλά την εποχή του ποιητή, τα χρόνια του

¹Ο Ηρόδοτος κάνει λόγο για τους Κίκονες στο 7^ο βιβλίο των Ιστοριών του στο πλαίσιο της εκστρατείας του Ξέρξη εναντίον της Ελλάδας (7.59 με αναφορά στο παρελθόν, 109, 110). Ο Ησύχιος στο λήμμα «Σάιοι» εξηγεί: «ἔθνος, οἱ πρότερον Κίκονες». Ο Στράβων (7 απ. 10, 2 Radt) ονομάζει τον Ορφέα Κίκονα: «ἐνταῦθα τὸν Ὀρφέα διατρίψαι φησι τὸν Κίκονα, ἄνδρα γόητα, ἀπὸ μουσικῆς ἅμα καὶ μαντικῆς καὶ τῶν περὶ τὰς τελετὰς ὀργιασμῶν ἀγυρτεύοντα τὸ πρῶτον, εἴτ' ἤδη καὶ μειζόνων ἀξιοῦντα ἑαυτὸν καὶ ὄχλον καὶ δύναιμιν κατασκευαζόμενον». Ο Ορφέας σε συνάρτηση με τους Κίκονες αναφέρεται επίσης στον Διόδωρο τον Σικελιώτη, *Ἰστ. Βιβλ.* 5.77.3 και στα *Αργοναυτικά* (Ορφ.) 77. Το λεξικό της Σούδας κάνει λόγο για κικονία χώραν και κικόνιον οἶνον. Στον Βεργίλιο, *Geor.* 4.520 οι Κίκονες αναφέρονται σε συνάρτηση με τα διονυσιακά τους μυστήρια. Επίσης, μνημονεύονται και στον Οβίδιο, *Met.* 6. 710, 10.2.

αποικισμού, κατά τη διάρκεια των οποίων γεγονότα όπως αλώσεις πόλεων, ληστρικές επιδρομές και πολεμικές συγκρούσεις με άλλα έθνη θα ήταν ιδιαίτερα συνήθη².

Ίλιόθεν με φέρων άνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν,
 Ίσμαρω· ένθα δ' εγώ πόλιν έπραθον, ώλεσα δ' αυτούς. 40
 εκ πόλιος δ' αλόχους και κτήματα πολλά λαβόντες
 δασσάμεθ', ως μή τίς μοι ατεμβόμενος κίοι ίσης.
 ένθ' ή τοι μέν εγώ διερω ποδι φευγέμεν ήμέας
 ήνώγεα, τοι δέ μέγα νήπιοι ουκ επίθοντο.
 ένθα δέ πολλόν μέν μέθυ πίνετο, πολλά δέ μήλα 45
 έσφαζον παρά θίνα και ειλίποδας έλικας βοϋς.
 τόφρα δ' άρ' οιχόμενοι Κίκονες Κικόνεσσι γεγώνευν,
 οί σφιν γείτονες ήσαν, άμα πλέονες και άρείους,
 ήπειρον ναίοντες, έπιστάμενοι μέν άφ' ίπων
 άνδράσι μάρνασθαι και οθι χρη πεζόν έόντα. 50
 ήλθον έπειθ', όσα φύλλα και άνθεα γίνεται ώρη,
 ήέριοι· τότε δή ρα κακή Διός αίσα παρέστη
 ήμιν αινομόροισιν, ίν' άλγεα πολλά πάθοιμεν.
 στησάμενοι δ' έμάχοντο μάχην παρά νηυσί θοήσι,
 βάλλον δ' άλλήλους χαλκήρεσιν έγχείησιν. 55
 όφρα μέν ήως ήν και άέξετο ιερόν ήμαρ,
 τόφρα δ' άλεξόμενοι μένομεν πλέονάς περ έόντας·
 ήμος δ' ήέλιος μετενίσετο βουλυτόνδε,
 και τότε δή Κίκονες κλίναν δαμάσαντες Αχαιούς.
 έξ δ' άφ' εκάστης νηός εύκνήμιδες έταίροι 60
 όλονθ'· οί δ' άλλοι φύγομεν θανάτον τε μόρον τε.

Από το Ίλιο ο άνεμος φυσώντας με έφερε στους Κίκονες, στην Ίσμαρο. Εκεί εγώ ρήμαξα την πόλη και αυτούς τους αφάνισα. Και αφού πήραμε γυναίκες από την πόλη και θησαυρούς πολλούς τα μοιράσαμε μεταξύ μας έτσι, ώστε να μη φύγει κανείς χωρίς να πάρει ανάλογη μερίδα. Τότε, αλήθεια, εγώ τους πρότρεπα να φεύγουμε με γρήγορα πόδια, όμως εκείνοι οι ανόητοι δεν άκουσαν. Και έπιναν εκεί πολύ κρασί και έσφαζαν πλήθος γιδοπρόβατα κάτω στην αμμουδιά και στρεψοπόδικα καμπυλοκέρατα βόδια. Στο αναμεταξύ όμως οι Κίκονες που σκορπίζονταν φώναζαν, όπως ήταν αναμενόμενο, άλλους Κίκονες που ήταν γείτονές τους και ήταν πιο πολλοί και πιο γενναίοι και κατοικούσαν το εσωτερικό της χώρας και γνώριζαν να πολεμούν από τα άλογα με τους εχθρούς, και αν η ανάγκη το απαιτούσε και πεζοί. Και ύστερα μαζεύτηκαν πρωί-πρωί τόσο πολλοί, όσα είναι τα φύλλα και τα άνθη που γεννιούνται με την άνοιξη. Μας βρήκε λοιπόν τότε τους άμοιρους τύχη κακιά σταλμένη από το Δία, για να δοκιμάσουμε μεγάλες συμφορές. Και αφού παρατάχθηκαν, πολεμούσαν κοντά στα πλοία τα γρήγορα και έριχναν το ένα μετά το άλλο τα χάλκινα κοντάρια τους. Όσο ήταν πρωί και προχωρούσε η άγια μέρα, τόσο αντιστεκόμασταν με πείσμα αποκρούοντάς τους, παρόλο που ήταν περισσότεροι. Όταν όμως ο ήλιος προχωρούσε στη δύση του, την ώρα που οι γεωργοί λύνουν τα βόδια, τότε πια οι Κίκονες κατατρόπωσαν τους Αχαιούς και τους ανάγκασαν να υποχωρήσουν. Και από κάθε καράβι σκοτώθηκαν έξι σύντροφοι με τις όμορφες περικνημίδες, ενώ εμείς οι υπόλοιποι ξεφύγαμε την καταστροφή και το θάνατο. (Μετάφραση Γ. Δ. Ζευγώλη).

²Πβ. επίσης Α. Heubeck και Α. Hoekstra, *Ομήρου Οδύσσεια. Κείμενο και ερμηνευτικό υπόμνημα. Τόμος Β΄. Ραψωδιές Ι–ΙΙ*. Μετάφρ. Ρένα Χαμέτη. Επιμ. Α. Ρεγκάκος, Αθήνα 2005, 139-141.

Ο γεωγράφος Στράβων φαίνεται ότι γνωρίζει την ακριβή γεωγραφική θέση της Ίσμαρος διακρίνοντας τρεις κικονικές πόλεις: Ξάνθεια, Μαρώνεια και Ίσμαρος. Στο μέρος του 7^{ου} βιβλίου της Γεωγραφίας του, το οποίο έχει ανασυντεθεί από δύο ύστερες συλλογές αποσπασμάτων, από αναφορές του Ευσταθίου στο σχολιασμό της Οδύσσειας και από σχόλια άλλων συγγραφέων, διαβάζουμε: «μετά δὲ τὴν ἀνὰ μέσον λίμνην (δηλ. τὴ Βιστονίδα λίμνη) Ξάνθεια Μαρώνεια καὶ Ἴσμαρος, αἱ τῶν Κικόνων πόλεις· καλεῖται δὲ νῦν Ἴσμαρα πλησίον τῆς Μαρωνείας· πλησίον δὲ καὶ ἡ Ἴσμαρις ἐξίησι λίμνη· καλεῖται δὲ τὸ ρεῖθρον Ὀδύ[σ]σειον ρεῖθρον.» (7 απ. 18 Radt)³ Ο Στράβωνας μάλιστα είναι για μας ο πρώτος που μιλά για δύο διαφορετικές πόλεις: Ίσμαρο και Μαρώνεια και μάλλον η πληροφορία αυτή είναι αξιόπιστη. Το γεγονός ότι ο γεωγράφος μάς παρέχει πειστικές μαρτυρίες για την τοπογραφία της ευρύτερης περιοχής σαν να την είχε επισκεφτεί ο ίδιος, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο διαχωρισμός αυτών των δύο τοπωνυμίων ανάγεται στην ελληνιστική εποχή, κατά την οποία η εκ νέου επεξεργασία της παραδοσιακής γεωγραφίας υπαγορεύεται τόσο από το μεγάλο ενδιαφέρον των πεπαιδευμένων και των ανθρώπων των γραμμάτων για την ομηρική αρχαιότητα όσο και από τον εκσυγχρονισμό της χαρτογραφίας και της χωρογραφίας εν όψει μελλοντικών στρατιωτικών επιχειρήσεων. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι σχολιαστές του Ομήρου, οι οποίοι χρησιμοποιούν κατά κόρον και σχεδόν αποκλειστικά τους αλεξανδρινούς φιλόλογους, δεν κάνουν καμία αναφορά στη Μαρώνεια. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Στράβων αντλεί τις πληροφορίες του όχι από τους αλεξανδρινούς φιλόλογους αλλά από σύγχρονες, εμπειριστατωμένες γεωγραφικές πραγματείες. Σε αυτό συνηγορεί προφανώς και η φράση του Ευσταθίου (1615, 9) «ὡς ὁ γεωγράφος ἰστορεῖ», η οποία υποδηλώνει ότι αυτή η μαρτυρία περί δύο διαφορετικών πόλεων δεν βρίσκεται στα ομηρικά σχόλια αλλά μόνο στον Στράβωνα⁴. Τον γεωγράφο ακολουθεί και ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, ο οποίος στη Φυσική Ιστορία του 4, 42 μιλά για τις πόλεις Δίκαια, Ίσμαρον, Παρθένιον, Φαλεσίνα και Μαρώνεια, η οποία έφερε παλιότερα το όνομα Ορθαγορία (Orthagurea)⁵. Το γεγονός ότι ο Στράβων, 7 απ. 20 Radt αναφέρει ότι κοντά στη Μαρώνεια υπάρχει πόλη Ορθαγορία – πιθανόν κοντά στη σημερινή Μάκρη – οδήγησε προφανώς εσφαλμένα τον Πλίνιο να θεωρήσει αυτό το τοπωνύμιο ως παλιότερο όνομα της Μαρώνειας⁶. Η αρχαιότερη μαρτυρία για την ύπαρξη της πόλης της Μαρώνειας βρίσκεται στον Αρχίλοχο, όπως παραδίδει ο γραμματικός Αρποκρατίων (2^{ος} αι. μ.Χ.), *Λέξεις τῶν ἰ' ρητόρων* στο λήμμα Στρώμη: «Στρώμη Δημοσθένης ἐν τῷ περὶ τοῦ τριηραρχήματος. Ἡρακλείδης ἢ Φιλοστέφανος ἐν τῷ περὶ νήσων φησὶν "ἀποικίαι δὲ εἰσι Θασίων ἐπὶ τῆς Θράκης Γαληνὸς καὶ Στρώμη ἢ νῆσος." ἔστι δὲ ἐμπόριον Θασίων. μνημονεύει τῶν Θασίων πρὸς Μαρωνείτας περὶ τῆς Στρώμης

³ Πβ. επίσης Στράβων, 7 απ. 18c Radt (= Ευστάθιος, *Ὀμηρ.* 1615, 10): «Ἡ δὲ ῥηθεῖσα Ἴσμαρος, ἢ καὶ Ἴσμαρα ὕστερον, Κικόνων, φασὶ πόλις ἐγγὺς Μαρωνείας. ἔνθα καὶ λίμνη, ἧς τὸ ρεῖθρον Ὀδύσσειον καλεῖται. ἐκεῖ δὲ καὶ Μάρωνος ἡρῶν, ὡς ὁ γεωγράφος ἰστορεῖ.» Ἡ ονομασία Ὀδύσσειον ρεῖθρον βρίσκεται προφανῶς σε συνάρτηση με τὴ σύγκρουση τοῦ Ὀδυσσεῦ καὶ τῶν συντρόφων τοῦ ἐναντίον τῶν Κικόνων (Ὀδ. ι 39-61).

⁴ Πβ. καὶ Κ. Boshnakov, *Die Thraker südlich von Balkan in den Geographica Strabos*, Stuttgart 2003, 141-142.

⁵ Plin., *H. N.* 4.42: «nunc sunt Dicaea, Ismaron, locus Parthenion, Phalesina, Maronea, prius Orthagurea dicta.»

⁶ Για τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ κοινῶν πηγῶν μεταξύ Στράβωνα καὶ Πλίνιου βλ. Boshnakov, ὁ.π. ὑποσ. 4, 143. Για τὴν ἀρχαίαν πηγὴν που ἀναφέρονται στὴ Μαρώνεια μαζί με βιβλιογραφία μέχρι τὸ 1972 βλ. ἐπίσης Δ. Λαζαρίδης, *Μαρώνεια καὶ Ορθαγορία* (Αρχαῖες Ἑλληνικὲς Πόλεις, 16), Ἀθήνα 1972 καὶ Β. Isaac, *The Greek Settlements in Thrace Until the Macedonian Conquest*, Leiden 1986, 111 κ.ε. Σχετικὰ με τὴν ἀνασκαφικὴ ἐρευνα στὴ Μαρώνεια βλ. Χρῦσα Καραδήμα-Μάτσα, «Ἡ ἀνασκαφικὴ ἐρευνα στὴ Μαρώνεια: Προβλήματα καὶ προοπτικὲς», σε: Δ. Τριαντάφυλλος καὶ Δόμνα Τερζοπούλου (ἐπιμ. ἐκδ.), *Αρχαία Θράκη. Πρακτικὰ 2^{ου} Διεθνούς Συμποσίου Θρακικῶν Σπουδῶν. Τόμος II*, Κομοτηνὴ 1997 (Μορφωτικὸς Ὀμιλὸς Κομοτηνῆς), 557-565.

ἀμφισβητήσεως Φιλόχορος ἐν ε, Ἀρχίλοχον ἐπαγόμενος μάρτυρα.» Ο Ἐκαταίος κάνει επίσης λόγο για τη Μαρώνεια, FGrH 159, 1, 2: «Μαρώνεια· πόλις Κικονίας κατὰ τὴν Θράικην [χερρόνησον]. (Ἐκαταίος Εὐρώπη) <"ἐν δὲ λίμνη Μάρις, ἐν δὲ Μαρώνεια πόλις". Ο Ἡρόδοτος πληροφορώντας μας για την πορεία του Ξέρξη από την Ασία στην Ελλάδα αναφέρει (7.109): „Διαβάς δὲ τοῦ Λίσου ποταμοῦ τὸ ῥέεθρον ἀπεξηρασμένον πόλις Ἑλληνίδας τάσδε παραμείβετο, Μαρώνειαν, Δίκαιαν, Ἄβδηρα. Ταύτας τε δὴ παρεξήκει καὶ κατὰ ταύτας λίμνας ὀνομαστὰς τάσδε· Μαρωνείης μὲν μεταξὺ καὶ Στρύμης κειμένην Ἴσμαρίδα, κατὰ δὲ Δίκαιαν Βιστονίδα, ἐς τὴν ποταμοὶ δύο ἐσειῖσι τὸ ὕδωρ, Τραῦός τε καὶ Κόμψατος.»⁷ Ἐδῶ δὲν γίνεται λόγος για τὴν Ἴσματο. Ο ῥήτορας Δημοσθένης γνωρίζει τὴν πόλη τῆς Μαρώνειας – πβ. *Πρὸς Πολυκλέα* (50), 20 κ.ε. –, τὸ ἴδιο καὶ ὁ πολυταξιδεμένος ιστοριογράφος Ἐφορος (4^{ος} αἰ. π.Χ.), ὅπως μας παραδίδει ὁ Ἀρποκρατίων στο λήμμα Μαρώνεια (FGH IIΑ, ἀπ. 38) σε συνάρτηση με τὸν Δημοσθένη μεταφέροντας μάλιστα τὴν ἀποψη ὅτι πρόκειται για τὴν ομηρικὴ Ἴσματο: «ἔστι μὲντοι καὶ πόλις ἐν Θράκη Μαρώνεια, ἣν φασιν εἶναι τὴν ὑφ' Ὀμήρου Ἴσματον καλουμένην· μνημονεύουσι δὲ αὐτῆς Δημοσθένης τε ἐν τῷ πρὸς Πολυκλέα καὶ Ἐφορος ἐν τῇ δ.» Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Σούδα: «Ἴσματο δὲ πόλις, ἣ νῦν Μαρώνεια λεγομένη», καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ Τζέτζης στα σχόλιά του στὴν *Ἀλεξάνδρα* τοῦ Λυκόφρονος στ. 815: «Ὀδυσεὺς μετὰ τὴν Ἰλίου πόρθησιν ἐξωσθεὶς ἀνέμοις καταίρει πρὸς Κίκονας καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν Ἴσματον πορθεῖ τὴν νῦν λεγομένην Μαρώνειαν.»⁸ Ὁ ψευδο-Σκύμνος, GGM 1.676–678 παραδίδει μάλιστα ὅτι σε ἐκείνη τὴν περιοχὴ ζούσαν ἀρχικὰ οἱ Κίκονες τῆς Ἰσμάτου, ἀναφέρει ὅμως ὅτι ἡ Μαρώνεια ἀποτελέσει ἀργότερα κτίση τῶν Χίων: «Εἶτεν Μαρώνει', οὗ κατοικῆσαι τὸ πρὶν / τοὺς Κίκονας ἱστοροῦσι τοὺς ἐν Ἰσμάρῳ· / αὕτη δὲ Χίων ἐγένεθ' ὕστερον κτίσις.» Αὐτὴ ἡ μαρτυρία φαίνεται να προήλθε κατὰ ἀναλογία με ἄλλες πόλεις που ἰδρύθηκαν στὶς θρακικὲς ἀκτὲς ἀπὸ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδας ἡδὴ κατὰ τὸν 7^ο αἰῶνα.

Στὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη ὁ Μάρωνας συνδέεται με τὸν Ὀσιρι καὶ εἶναι ὁ κτίστης τῆς πόλης Μαρώνειας. Ἡ παλιὰ ταυτοποίηση τοῦ Διονύσου με τὸν Ὀσιρι ἔκανε τὸν Μάρωνα ἀκόλουθο τοῦ δεύτερου. Ὁ Μάρων ἔρχεται με τὸν Ὀσιρι στὴ Θράκη, ἐξαιτίας τῆς προχωρημένης ἡλικίας του παραμένει ἐκεῖ καὶ ἰδρύει τὴ Μαρώνεια (1.20): «καὶ κατὰ μὲν τὴν Θράκην Λυκοῦργον τὸν βασιλέα τῶν βαρβάρων ἐναντιούμενον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πραττομένοις ἀποκτεῖναι, Μάρωνα δὲ γηραιὸν ἤδη καθεστῶτα καταλιπεῖν ἐπιμελητὴν τῶν ἐν ταύτῃ τῇ χώρα φυτευομένων, καὶ κτίστην αὐτὸν ποιῆσαι τῆς ἐπωνύμου πόλεως, ἣν ὀνομάσαι Μαρώνειαν». Ὁμως στὸ 5^ο βιβλίο τῆς Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης κεφ. 79.2 φαίνεται ὅτι ἡ Μαρώνεια προϋπήρχε καὶ δόθηκε ὡς δῶρο στὸν πατέρα τοῦ Μάρωνα Εὐάνθη. Αὐτὴ ἡ μαρτυρία συνδέει τὴ Μαρώνεια με τὴ Χίο, μὴ καὶ ὁ Εὐάνθης ἦταν γιὸς τοῦ Διόνυσου καὶ τῆς Ἀριάδνης (πβ. σχόλια στὸν Ἀπολλώνιο Ρόδιο, *Ἀργ.* 3.996) καὶ ἀδελφός του Οἰνοπίωνα, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὴ Χίο ἀπὸ τὸν Ραδάμανθυ. Ἡ θεϊκὴ καταγωγή τοῦ Εὐάνθη, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα παραπέμπει στὴν καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ, ἦταν ἡδὴ γνωστὴ στὸν Ἡσίοδο σύμφωνα με τὸν Εὐστάθιο, *Ὀμηρ.* 1623, 44 (= Ἡσίοδ., ἀπ. 238 M.-W.): «Τὸν δὲ Μάρωνα οὗ καὶ δοκεῖ

⁷ Ἀφοῦ πέρασε ὁ Ξέρξης τὴν κοίτη τοῦ Λίσου που εἶχε ξεραθεῖ, πέρασε κοντὰ ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς πολιτείες Μαρώνεια, Δίκαια καὶ Ἄβδηρα. Προσπέρασε αὐτὲς τὶς πολιτείες καθὼς καὶ λίμνες ὀνομαστὲς, τὴ λίμνη Ἰσμαρίδα, που βρίσκεται ἀνάμεσα στὴ Μαρώνεια καὶ τὴ Στρυμὴ καὶ τὴ Βιστονίδα που εἶναι κοντὰ στὴ Δίκαια καὶ στὴν ὁποία δύο ποταμοὶ ὁ Τραῦός καὶ ὁ Κόμψατος χύνουν τὰ νερά τους.

⁸ Πβ. ἐπίσης καὶ τὸ σχόλιο τοῦ Τζέτζη στὸ στ. 925 τῆς *Ἀλεξάνδρας* τοῦ Λυκόφρονος, βλ. παρακάτω.

παρόνυμος είναι ή κατά Θράκην Μαρόνεια και ιερῶ ἐτίμησαν οἱ ἐγγώριοι. οὗ τὸν πατέρα Εὐάνθην Ἡσίοδος Οἰνοπίωνός φασιν ἱερὸν ἴστορεῖ υἱοῦ Διονύσου. ὅθεν δοκεῖ καὶ εὐοινεῖν οἷα δῶρον ἔχων αὐτὸ ἐκ τοῦ προγόνου Διονύσου. δοκεῖ δὲ ἀμπέλων ἐπιμελητῆς ὁ Μάρων γενέσθαι μάλιστα ὧν γλυκὺς ὁ οἶνος...» Ο Μάρων, ως γνωστόν, ήταν ιερέας του Απόλλωνα στην Ίσμαρο και δωρητής του έξοχου κρασιού στον Οδυσσέα, όπως μας παραδίδει η Οδύσσεια ι 196–211. Το χωρίο αυτό, εγκιβωτισμένο στη διήγηση του Οδυσσέα για τον κύκλωπα Πολύφημο, συνδέεται με το επεισόδιο των Κικόνων σύμφωνα με την αφηγηματολογική αρχή «παραλείπειν καὶ ὕστερον φράζειν»: το κρασί που θα προσφέρει ο Οδυσσέας στον Πολύφημο ήταν δώρο του Μάρωνα, του ιερέα του Απόλλωνα, τον οποίο μαζί με την οικογένειά του ο Οδυσσέας είχε προστατέψει στη γη των Κικόνων, όταν τη λεηλάτησε.

... ἀτὰρ αἴγεον ἀσκὸν ἔχον μέλανος οἴνοιο,
 ἠδέος, ὃν μοι δῶκε Μάρων, Εὐάνθεος υἱός,
 ἱρεὺς Ἀπόλλωνος, ὃς Ἴσμαρον ἀμφιβεβήκει,
 οὔνεκά μιν σὺν παιδὶ περισχόμεθ' ἠδὲ γυναικὶ
 ἀζόμενοι· ὄκει γὰρ ἐν ἄλσει δενδρήεντι 200
 Φοίβου Ἀπόλλωνος, ὁ δέ μοι πόρεν ἀγλαὰ δῶρα·
 χρυσοῦ μὲν μοι δῶκ' εὐεργέος ἑπτὰ τάλαντα,
 δῶκε δέ μοι κρητῆρα πανάργυρον, αὐτὰρ ἔπειτα
 οἶνον ἐν ἀμφιφορεῦσι δυώδεκα πᾶσιν ἀφύσσας,
 ἠδὺν ἀκηράσιον, θεῖον ποτόν· οὐδέ τις αὐτόν 205
 ἠείδη δμῶων οὐδ' ἀμφιπόλων ἐνὶ οἴκῳ,
 ἀλλ' αὐτὸς ἄλογός τε φίλη ταμίη τε μί' οἴῃ.
 τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μεληδέα οἶνον ἐρυθρόν,
 ἐν δέπας ἐμπλήσας ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα
 χεῦδ', ὀδμη δ' ἠδεῖα ἀπὸ κρητῆρος ὀδώδει, 210
 θεσπεσίη· τότ' ἂν οὐ τοι ἀποσχέσθαι φίλον ἦεν.

Εἶχα γιδίσιο ασκί με μαύρο γλυκό κρασί που μου το χάρισε ο Μάρωνας, ο γιος του Ευάνθη, ιερέας του Απόλλωνα, που προστάτευε την Ίσμαρο, επειδή τον προστατέψαμε μαζί με το παιδί και τη γυναίκα του από ιερό φόβο, γιατί ἔμενε σε τόπο δασωμένο αφιερωμένο στο Φοῖβο Απόλλωνα. Αυτός μου χάρισε λαμπρά δώρα. Μου ἔδωσε επτά τάλαντα από χρυσάφι καλοδουλεμένο, έναν κρατήρα από ατόφιο ασήμι και ἔπειτα μου γέμισε δώδεκα στάμνες με κρασί γλυκό, άκρατο, θεϊκό ποτό. Κανέννας μέσα στο σπίτι από τους δούλους και από τις υπηρέτριες δεν το ἤξερε, παρά ο ίδιος και η γυναίκα του και μία οικονόμα μονάχα. Και όταν ἔπιναν αυτό το γλυκό σαν το μέλι κόκκινο κρασί, αυτός αφού γέμιζε ένα ποτήρι το ἔχυνε μέσα σε εἴκοσι μέτρα νερό και η εξαιρετικά γλυκιά του μυρωδιά ἔβγαινε ευωδιαστή από τον κρατήρα, θεσπέσιο άρωμα. Τότε κανέννας δεν θα του βαστούσε η καρδιά του να μην το πει. (Μετάφραση Γ. Δ. Ζευγώλη)

Όταν αναμίγνυε το κρασί ο Μάρωνας προσέθετε ένα δέπας ανά εἴκοσι μέτρα νερού. Παρά τις δυσκολίες που παρέχει το χωρίο σχετικά με την αναλογία κρασιού και νερού, είναι σαφές ότι το κρασί αυτό ήταν πάρα πολύ δυνατό και για αυτό εξαιρετικό για την επιχείρηση εναντίον του Κύκλωπα. Ο Πολύφημος ἠπие με μεγάλη ευχαρίστηση το «ἠδὺ ποτόν» και ζητούσε και άλλο παραδεχόμενος ότι, μολονότι στους Κύκλωπες η σιτοδότρα γη δίνει κρασί

από μεγάλα σταφύλια που τους τα μεγαλώνει βροχή σταλμένη από το Δία, τούτο το κρασί είναι εκχύλισμα από αμβροσία και νέκταρ (ι 353–359)⁹.

Στον Ευριπίδη, *Κύκλωψ* 141 ο Μάρων είναι γιος του Βάκχου και ανατράφηκε από έναν Σειληνό. Εμφανίζεται πολύ συχνά στα *Διονυσιακά* του Νόννου. Στο έπος αυτό είναι γιος του Σειληνού, αδερφός του Αστραίου και του Ληναίου και ακολουθεί τον Διόνυσο στην εκστρατεία του στις Ινδίες. Στον *Ηρωικό* του Φιλόστρατου (1.4), ο οποίος γνωρίζει πολύ καλά τη Θράκη¹⁰, φαίνεται ότι ο αμπελουργός – το ένα πρόσωπο του διαλόγου – παράγει και πουλά νέο γλυκό κρασί ή κρασί με χαρακτηριστικό άρωμα, το οποίο, όπως πιστεύει ο συνομιλητής του από τη Φοινίκη, θα έχει καλά κρυμμένο, όπως ακριβώς και ο Μάρωνας στην *Οδύσσεια*¹¹. Ας προσέξουμε από το ίδιο έργο και το χωρίο 1.17.2: «καὶ Μάρωνα δὲ τὸν Εὐάνθους ἀδικοῖης ἄν ἐπιφοιτῶντα ταῖς ἐν Ἰσμάρῳ ἀπέλοις καὶ ἡδυοῖνους αὐτὰς ἐργαζόμενον φυτεύοντά τε καὶ κυκλοῦντα, ὅτε δὴ ὄραται τοῖς γεωργοῖς ὁ Μάρων καλὸς τε καὶ ἄβρὸς καὶ ἀναπνέων ποτιμὸν τε καὶ οἰνῶδες.» Ο ἥρωας Μάρων παρουσιάζεται να ξημεροβραδιάζεται στα αμπέλια της Ισμάρου και με το να τα φυτεύει και να σκάβει κοιλώματα γύρω από κάθε αμπέλι (για να το κρατήσει για όσο το δυνατό περισσότερο χρόνο σε υγρή κατάσταση)¹² τα κάνει να παράγουν γλυκό κρασί, ιδιαίτερα δε όταν οι γεωργοί βλέπουν τον όμορφο και λαμπερό Μάρωνα να εκπνέει γλυκιά ανάσα και μυρωδιά κρασιού¹³. Στον *Κύκλωπα* του Ευριπίδη, 616 η λέξη Μάρων δηλώνει το κρασί: «ἀλλ' ἴτω Μάρων». Το ίδιο και σε ένα απόσπασμα του Κρατίνου από το δράμα του *Ὀδυσσῆς* CAF 1.135: «οὔπω ἕπιον τοιοῦτον οὐδὲ πίομαι Μάρωνα» με το σχόλιο του Πολυδεύκη, Ονομ. 6.26: «Κρατῖνος μέντοι τὸν οἶνον μάρωνα εἶρηκεν».

Η βασισμένη σε πραγματικές μαρτυρίες πληροφορία του Πλίνιου του πρεσβύτερου για την αμπελοκομία στη Μαρώνεια και την ποιότητα του μαρωνίτικου κρασιού είναι

⁹«...ἦσατο δ' αἰνῶς / ἡδὺν ποτὸν πίνων καὶ μ' ἦτε δευτέρων αὐτίς· / "δός μοι ἔτι πρόφρων ... / ... / καὶ γὰρ Κυκλώπεσσι φέρει ζεῖδωρος ἄρουρα / οἶνον ἐριστάφυλον, καὶ σφιν Διὸς ὄμβρος ἀέξει· / ἀλλὰ τόδ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρός ἐστιν ἄπορρῶξ.» Ἴσως και το κρασί που καταφθάνει καθημερινά από τη Θράκη με τα πλοία των Αχαιών στον Αγαμέμνονα να προέρχεται και από την περιοχή της Ισμάρου (Ιλ. Ι 71–72).

¹⁰Υπάρχουν συχνές αναφορές στη Θράκη, τη γεωγραφία της, τις πόλεις της και τους επώνυμους ήρωές της: πβ. *Ηρωικ.* 1.4, 17.2–6, 23.13, 26.4, 45.6, 48.14.

¹¹Φιλόστρ., *Ηρωικ.* 1.4: «{Φ.} Σὺ δὲ οὐ φιλοχρήματος, ἀμπελουργέ, ζῶν ἐν ταύταις ταῖς ἀπέλοις καὶ ζητῶν ἴσως ὅστις μὲν 661 ὀπωριεῖ καταβαλὼν σοι δραχμὴν τῶν βοτρύων, ὅτῳ δὲ ἀποδώσῃ τὸ γλεῦκος ἢ ὅτῳ τὸν ἀνθοσμῖαν; ὄν, οἶμαι, καὶ κατορωρυγμένον φῆς ἔχειν ὥσπερ ὁ Μάρων.»

¹²Αυτή πρέπει να είναι η σημασία της μετοχής «κυκλοῦντα» σύμφωνα με το σχόλιο για αυτή τη λέξη: «λακκίζειν». Βλ. R. Billiard, *La vigne dans l'antiquité*, Lyon: Lardanchet, 1914, 326–328 και S. Follet, «Philostratus's *Heroikos* and the Regions of the Northern Aegean», σε: Ellen Bradshaw Aitken, Jennifer K. Berenson Maclean (edd.), *Philostratus's Heroikos. Religion and Cultural Identity in the Third Century C.E.*, Leiden, Boston 2004, 227–228.

¹³Το χωρίο αυτό προέρχεται από εκείνο το τμήμα του *Ηρωικού*, το οποίο τελειώνει με μία συνοπτική αναφορά στη θεολογία των ηρώων (16.4–17.6), των οποίων η θέση είναι ανάμεσα στους θεούς και τους ανθρώπους. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν μεταξύ άλλων οι Βοιωτοί Αμφίaraus και ο γιος του Αμφίλοχος (Οδ. ο 244–248, 253), και δύο Θράκες ο Μάρωνας και ο Ρήσος (Ιλ. Κ 435–445, 474–484). Βοηθούν τους ανθρώπους και είναι ευγενικοί απέναντί τους αλλά αν νιώσουν προσβεβλημένοι και παραμελημένοι από έλλειψη πίστης, πρέπει οι άνθρωποι να αντιμετωπίσουν την οργή τους. Ο Μάρωνας λατρευόταν από παλιά στην περιοχή στο πλαίσιο της θεικής τριάδας (Διός, Διονύσου και Μάρωνος). Η λατρεία του Μάρωνα μαρτυρείται στην περιοχή της Μαρώνειας και από ενεπίγραφες στήλες με τα ονόματα των θεών της θεικής τετράδας (Διός, Ρώμης, Διονύσου και Μάρωνος): «Ἀγαθὴ τύχη Ἰερεὺς Διὸς καὶ Ῥώμης, Διονύσου καὶ Μάρωνος» και ακολουθεί το όνομα και το πατρώνυμο του ιερέα (από τον 2^ο / 1^ο αι. π.Χ.). Βλ. Δ. Τριαντάφυλλος, «Συμμαχία Ρωμαίων και Μαρωνιτών», *Θρακική Επετηρίδα* 4 (1983), 425 με υποσ. 24.

χαρακτηριστική και συμφωνεί με την παραπάνω ομηρική διήγηση (*H. N.* 14.53–54): Το πιο φημισμένο κρασί στην αρχαιότητα ήταν αυτό της Μαρόνειας. Οι αμπελώνες της περιοχής αυτής βρίσκονται πολύ κοντά στις θαλάσσιες ακτές της Θράκης, όπως μαθαίνουμε και από τον Όμηρο. Όσον αφορά στην προέλευση του κρασιού αυτού δεν χρειάζεται να ανατρέξουμε σε μύθους, θρύλους και ιστορίες που μας έχουν παραδοθεί. Μόνο αυτή η παρατήρηση αξίζει: Ο Αρισταίος ήταν ο πρώτος, ο οποίος ανέμιξε μέλι με κρασί και αυτό γιατί και τα δύο αυτά προϊόντα είναι κατά γενική ομολογία εξαιρετικής ποιότητας στην περιοχή αυτή. Το κρασί της Μαρόνειας είναι ακόμα μέχρι τις μέρες μας πολύ δυνατό και διατηρεί την αξεπέραστη ισχύ του, όπως μας διαβεβαιώνει και ένας συγγραφέας της εποχής μας ο Λικίνιος Κράσσοσ Μουκιανός, ο οποίος ήταν τρεις φορές ύπατος (67, 70, 72 μ.Χ.) και επισκέφτηκε αυτή την περιοχή. Μας αναφέρει ότι συνηθιζόταν εκεί να αναμειγνύουν ένα μέρος αυτού του κρασιού με οκτώ μέρη νερού. Το κρασί είναι μαύρο στο χρώμα και έχει ένα χαρακτηριστικό δυνατό άρωμα (*odoratum*) – πβ. στην αφήγηση του Οδυσσέα ι 210–211: «ὄδμη δ' ἠδέϊα ἀπὸ κρητῆρος ὀδώδει, / θεσπεσίη» – και με το πέρασμα των χρόνων γίνεται όλο και καλύτερο.¹⁴

Για τον δυνατό χαρακτήρα αυτού του σκουρόχρωμου ερυθρού κρασιού αξίζει εδώ να παραθέσουμε από το *Τιβουλλιανό Corpus* στον Πανηγυρικό για τον Μεσσάλα (βιβλ. 3, ελεγεία 7. περ. 31-27 π.Χ.) το στίχο 57: «*victa Maroneo foedatus lumina Baccho*». Στο ποίημα αυτό εξαιρείται το μεγαλείο του Μεσσάλα, ο οποίος έχει ξεπεράσει τους προγόνους του. Οι επιδόσεις του στον πόλεμο και την ειρήνη είναι εξίσου λαμπρές. Μπροστά στο λαό και το δικαστήριο είναι πιο εύλωτος από τον Νέστορα και τον Οδυσσέα, του οποίου μάλιστα οι περιπέτειες απαριθμούνται σε μία παρέκβαση (51–81). Με τον στίχο 57 ο ανώνυμος ποιητής αναφέρεται στο θρίαμβο του Οδυσσέα εναντίον του Κύκλωπα στους βράχους της απόκρημνης Αίτνας. Ο Οδυσσέας τον τύφλωσε ενώ κοιμόταν ναρκωμένος από τον Μαρόναιο Βάκχο, το δυνατό Μαρόναιο κρασί, το οποίο ήταν ικανό να ζαλίζει και να αποκοιμίσει τον γίγαντα. Ο ποιητής λοιπόν ακολουθεί την παράδοση για την ποιότητα και τη δύναμη αυτού του κρασιού, στην οποία συχνά αναφέρεται και ο τελευταίος επικός ποιητής της αρχαιότητας Νόννος στα *Διονυσιακά* του: Στο 1^ο βιβλίο, στ. 36–37: «Μαρωνίδος ... ὄδμησ νεκταρέης» (άρωμα από το νέκταρ της Μαρόνειας), στο 11^ο βιβλίο, στ. 517 -518: «οὐδέ μιν οἴνωθεῖσα φιλακρήτω παρὰ ληνῶ / πορφυρέης ἐμέθυσσε Μαρωνίδος ἰκμάς ἐέρσης». Ο λόγος εδώ για μία από τις Ωρες, τις κόρες του θεού Ήλιου: Δεν έπεφταν χρυσά περίπλοκα πλοκάμια από τσαμπιά σταφύλια της κόρης το λαιμό, ούτε μεθούσε στα πατητήρια με την άκρατη στάλα της πορφυρής δροσιάς που βγάζει η Μαρόνεια. Στο 15^ο βιβλίο μεθ' ο Διόνυσος τους εχθρούς του στην Ινδία και τους αποτρελαίνει. Ένας μάλιστα από αυτούς τράβηξε ένα κλωνάρι με ελιές νοτισμένο από τις δροσοσταγόνες και ένωθε σαν να πίεζε τα χείλη του στη δροσάτη ρόγα του μαρωνικού σταφυλιού, 15.63: «οἴνωπῆ ραθάμιγγι Μαρωνίδος ἄκρον ὑπήνης.» Ο θεός Διόνυσος μέθυσσε τη γη της Ανατολής με της Μαρόνειας τον καρπό, 17.22: «Ἠὼν ἐμέθυσσε Μαρωνίδι γαῖαν ὀπώρη.» Πβ. επίσης: 19, 314: «ὔδασι μᾶλλον ἄεξε Μαρωνίδος οἶνον ὀπώρης».

¹⁴Plin., *H. N.* 14.53–54: «Vino antiquissimo claritas Maroneo in Thraciae maritima parte genito, ut auctor est Homerus. neque enim fabulosa aut de origine eius varie prodita consecramur, praeterquam Aristaeum primum omnium in eadem gente mel miscuisse vino, suavitate praecipua utriusque naturae sponte provenientis. Maroneum vicies tanto addito aquae miscendum Homerus prodidit. durat etiam nu<nc> vis in eadem terra generi rigorque indomitus, quippe cum Mucianus ter consul ex iis qui nuperrime prodidere sextarios singulos octonis aquae misceri compererit praesens in eo tractu, esse autem colore nigrum, odoratum, vetustate pinguescere.»

Κατά την κλασική περίοδο η Μαρώνεια ανήκε στους συμμάχους της Αττικής ηγεμονίας, ενώ μετά την προσάρτησή της στη Μακεδονία – ο Δημοσθένης κάνει λόγο για την υποδούλωσή της από τον Φίλιππο Β΄ (*Κατ' Αριστοκρ.* 183, *Πρὸς Πολυκλ.* 20 κ.ε.) – τελειώνει η αυτόνομη κοπή νομισμάτων, η οποία είχε αρχίσει πριν από το 500 και παρουσίαζε τη λατρεία του Απόλλωνα και του Διονύσου ως τις βασικές λατρείες της περιοχής. Κατά την ελληνιστική εποχή βρίσκουμε τη Μαρώνεια και άλλα μέρη των θρακικών ακτών από την εποχή του Πτολεμαίου του Γ΄ (247– 221 π.Χ.) κάτω από αιγυπτιακή κυριαρχία. Το 200 π.Χ.¹⁵ κατακτιέται από τον Φίλιππο τον Ε΄ (Λίβ., 31.16.4), ενώ από το 194–189 βρίσκεται υπό την κυριαρχία του Αντίοχου του Γ΄ της Συρίας (Λίβ., 38.60.7). Ο Κόιντος Φάβιος απελευθέρωσε την πόλη από την συριακή ηγεμονία, αλλά γρήγορα βρέθηκε πάλι κάτω από την εξουσία του Φιλίππου του Ε΄ (Πολύβ., 22.6, Λίβ., 38.41.8), ο οποίος προξένησε πολλές καταστροφές, όταν η Ρώμη την αναγνώρισε ως ελεύθερη πολιτεία (Πολύβ., 22.13, Λίβ., 39.24, 27.34). Στον πόλεμο εναντίον του Περσέα απέκτησε τελικά η Μαρώνεια την ελευθερία της παρά τις αξιώσεις της Περγάμου (Πολύβ., 30.3, Διόδ. 31.8.8). Κατά τους επόμενους αιώνες εμφανίζεται η πόλη μόνο ως γεωγραφική καταχώριση¹⁶. Ονομαστοί Μαρωνίτες κατά την αρχαιότητα ήταν ο ζωγράφος Αθηνίων. Έζησε τον 4^ο / 3^ο αι π. Χ., ήταν μαθητής κάποιου Γλαυκίωνα από την Κόρινθο. Ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος (*H. N.* 35.134) τον συγκρίνει με το ζωγράφο Νικία και τον προκρίνει γιατί, μολονότι ήταν πιο αυστηρός στα χρώματα, τα έργα του ήταν πιο φωτεινά και ευχάριστα. Ένα γνωστό του έργο ήταν ο Αχιλλέας ντυμένος με γυναικεία ρούχα στη Σκύρο και η αποκάλυψη της ταυτότητάς του από τον Οδυσσέα. Αντίγραφο αυτού του έργου βρισκόταν στην Πομπηία. Το πιο φημισμένο του ήταν ένας δούλος καβαλάρης με το άλογό του. Επίσης γνωστός ήταν και ο γεωπόνος συγγραφέας Ηγεσίας. Κατά τον Βάρρων, *R. R.* I 1.8 συγκαταλέγεται ανάμεσα στους Έλληνες που ασχολήθηκαν με τη γεωπονία ως *Hegesias Maronites* (πβ. επίσης Πλίν., *H. N.* 1.8: «*Hegesias Maroneo ... qui de agricultura scripsit*»).

Είναι χαρακτηριστικό ότι γλωσσικά και ετυμολογικά τόσο η Μαρώνεια όσο και η Ίσμαρος σχετίζονται μεταξύ τους. Η Μαρώνεια και ο μυθικός ιδρυτής της Μάρων έχουν ετυμολογική σχέση με το ρήμα «μαρμαίρω»: λάμπω, αστράπτω, ακτινοβολώ, σπινθηροβολώ, τα ουσιαστικά «μαρμαρυγή» και «αμαρυγή»: λάμψη, ακτινοβολία, ταχεία κίνηση καθώς επίσης και το ρήμα «ἀμαρύσσω»: σπινθηροβολώ, στίλβω, λάμπω. Με αυτή την ετυμολογία συμφωνούν και τα αρχαία ετυμολογικά λεξικά: π.χ. Μεγάλο Ετυμολογικό Λεξικό 77, 39 και Ετυμολογικό *Geniuinum* 590: «Ἀμαρύσσω: τὸ λάμπω· παρὰ τὸ μαίρω, τὸ λάμπω, ἐξ οὗ τὸ μαρμαίρω καὶ μαρμαρυγή καὶ μάρμαρον, ἀφ' οὗ κύριον ὄνομα ἐκ τοῦ μαρῶ μέλλοντος γίνεται Μάρων, ἐξ οὗ μαρύσσω, πλεονασμῶ τοῦ α ἀμαρύσσω, καὶ ἀμάρυγμα.»¹⁷ Αξίζει εδώ να παραβάλουμε στο ρήμα μαρμαίρω το λατινικό επίθετο *merus*, -a, -um (ρίζα *mar-*): καθαρός, φωτεινός, ανόθευτος, ακήρατος, επίθετο το οποίο χρησιμοποιείται συχνά στη

¹⁵Για τον 2^ο αι. π.Χ. βλ. το ευσύνοπτο ιστορικό περίγραμμα του Δ. Τριαντάφυλλου, ό. π. (υποσ. 11), 432 κ.ε.

¹⁶Χαρακτηριστικές μαρτυρίες: Σκυλ., 67, Πλίν., *H. N.* 6.217, Κλαύδ. Πτολεμ., *Γεωγρ.* 3.11.2.

¹⁷Βλ. J. B. Hofmann, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München 1950 (εξελληνισθέν υπό Α. Δ. Παπανικολάου, Αθήναι 1974), HJ. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch, I–III*, Heidelberg 1960–1972, P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1968, R. L. Beekes, L. van Beek, *Etymological Dictionary of Greek, Vol. I–II*, Leiden, Boston 2010 στα λήμματα ἀμαρύσσω και μαρμαίρω.

λατινική λογοτεχνία για τον άκρατον οίνον σε αντίθεση με τον με νερό αναμεμιγμένο οίνο¹⁸. Στην ποίηση και την πεζογραφία της περιόδου μετά τον Αύγουστο χρησιμοποιείται το ουδέτερο *merum* ως ουσιαστικό για τον άκρατο οίνο: πβ. Plaut., *Cure.* 1, 2, 35, Hor., *Ep.* 1.19.11, c. 1.36.13, Quint., 8.4.16; Jun., 6.319, 3.283, Val. Fl., 5.595, Plin., *H. N.* 14.22.28 κ.α¹⁹. Αν αφαιρέσουμε από τη λέξη «Ίσμαρος» το σ μπροστά από το μ (εδώ ας παραβάλουμε τις λέξεις σμάραγδος, το σμάραγδι, το οποίο χαρακτηρίζει η ανταύγεια, η διαφάνεια και η φωτεινότητα αλλά και μάραγδος – στον ποιητή Μένανδρο, απ. 315 και σε ελληνικές επιγραφές –) βρισκόμαστε γλωσσικά πολύ κοντά στη λέξη Μαρώνεια²⁰.

Μία παλιά μαρτυρία για την Ίσμαρο μας παρέχει ο πρώτος λυρικός ποιητής Αρχίλοχος, ο οποίος αναφέρεται στον Ίσμαρικό οίνο. Απ. 2 W.: «έν δορι μὲν μοι μᾶζα μεμαγμένη, ἐν δορι δ' οἶνος / Ίσμαρικός· πίνω δ' ἐν δορι κεκλιμένος.». Το νόημα του αποσπάσματος αυτού, μολονότι απλού στη δομή του, δεν είναι και τόσο προφανές και έχει απασχολήσει αρκετά την έρευνα ιδίως όσον αφορά στη σημασία του «έν δορι», το οποίο επαναλαμβάνεται εμφαιτικά τρεις φορές²¹. Το λυρικό εγώ δηλώνει τη σημασία και το ρόλο του όπλου στη ζωή του: Με το όπλο κερδίζει το ψωμί του, με το όπλο το κρασί του και μέσα στις κακουχίες του πολέμου απολαμβάνει κάποιες λιγοστές χαρές. Μία από αυτές είναι ο εξαίσιος ισμαρικός οίνος. Ο ποιητής είχε υπηρετήσει ως μισθοφόρος στρατιώτης στην περιοχή της Θράκης, στον τόπο παραγωγής αυτού του θεσπέσιου ποτού, το οποίο υμνεί ο Όμηρος. Το κερδίζει με την εργασία του αλλά και το απολαμβάνει βουτώντας το κρίθινο ψωμί του σε αυτό και πίνοντάς το μέχρι τελευταίας σταγόνας γερμένος πάνω στο δόρυ του είτε κατά την ώρα ανάπαυσης, ξεχνώντας για λίγο τη φρίκη του πολέμου, είτε εν ώρα υπηρεσίας.

Σε αντίθεση με τους Έλληνες οι Ρωμαίοι κάνουν περισσότερο λόγο για την Ίσμαρο. Ο πληθυντικός ουδετέρου *Ismara* είναι ο πιο συχνός στη λατινική ποίηση. Στον Βεργίλιο, *Ecl.* 6, 30 ο τύπος *Ismarus* είναι μοναδικός. Ο Λουκρήτιος, 5. 30 -31 φαίνεται να είναι ο πρώτος ποιητής μετά τον Όμηρο και τον Αρχίλοχο που αναφέρεται στην Ίσμαρο. Ο ποιητής μιλά για τα άλογα του Διομήδη που βγάζουν φλόγες από τα ρουθούνια, πέρα στις Θράκης τα μέρη και της Βιστωνίας, κάπου κοντά στην Ίσμαρο: «*Thracia Bistoniasque plagas atque Ismara propter*». Η 13^η ελεγεία του δεύτερου βιβλίου του Προπέρτιου ξεκινά με τον έρωτα να μην έχει ορίσει στον ποιητή μόνο το αντικείμενο, τη θεματική της ποιήσεώς του, αλλά να του έχει επιβάλει και το κοινό, στο οποίο πρέπει να απευθύνεται. Και ο αποδέκτης της ποιήσεώς του πρέπει να είναι μόνο ένας, η αγαπημένη του Κύνθια. Μόνο αυτής την ευχαρίστηση πρέπει να αποζητά. Ο έπαινος του υπόλοιπου κόσμου τον αφήνει αδιάφορο. Δεν

¹⁸Πβ. Paul. Ex Fest. p. 124 Müll.: „merum antiqui dicebant solum: at nunc merum purum appellamus“.

¹⁹Πβ. επίσης και τα παράγωγα *meracus* (ζωρός, άκρατος) και *meraculus*, *meraculum*, *mericulus*, *meralis*, *meratus*, *merarius* (οινοπόλης), *meribibulus*, *merobibus* (ακρατοπότης) κ.α. Βλ. A. Ernout; A. Meillet; J. André, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris Klincksieck, 42001 στο λήμμα *merus*.

²⁰Ο Αθήναιος αναφερόμενος στη λέξη μάραγδος στον Μένανδρο την ετυμολογεί από το ρήμα «μαρμαίρω»: Δειπνοσοφισταί 2.1.16: «μαράγδων δὲ μνημονεύει Μένανδρος· ... ἄνευ δὲ τοῦ σίγμα λεκτέον· παρὰ τὸ μαρμαίρειν γὰρ ὠνόμασται τῷ διαυγῆς ὑπάρχειν.»

²¹Για το απόσπασμα αυτό βλ. Α. Δ. Σκιαδάς, *Αρχαϊκός Λυρισμός 1*, Αθήνα 2000, 72-73 με βιβλιογραφία και Ί. Ν. Περισυνάκης, *Αρχαϊκή Λυρική Ποίηση. Ἠθικές ἀξίες καὶ πολιτική συμπεριφορὰ στὴν Αρχαία Ἑλληνική Λογοτεχνία: Προβλήματα ἑρμηνείας καὶ μετάφρασης τῆς Αρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας. Μία ἑρμηνευτική προσέγγιση. Ανθολογία ἀρχαϊκῆς λυρικῆς ποίησης με βάση τὴν ἀρετὴ καὶ τὸ ἀγαθόν*, Αθήνα 2012, 141 κ.ε. με συνοπτική και εύληπτη παρουσίαση των διάφορων ερμηνειών που έχουν κατά καιρούς προταθεί. Βλ. επίσης W. Harris, *Archilochus. First Poet after Homer*, Middlebury College, χωρίς χρονολογία έκδοσης, 22 κ.ε. (διαδικτυακή πηγή: <http://community.middlebury.edu/~harris/Archilochus.pdf>).

ενδιαφέρεται με την ποίησή του να κάνει, θα λέγαμε με τα σημερινά δεδομένα, διεθνή καριέρα, όπως αυτή του μυθικού Ορφέα που στην Ισμαρική κοιλάδα έθελγε τα άγρια ζώα, στ. 6: «*aut possim Ismaria ducere valle feras*», αρκεί μόνο η Κύνθια να επαινεί την ποίησή του. Στην έκτη εκλογή του ο Βεργίλιος, στ. 30 αναφέρει χαρακτηριστικά: «*nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea*» - τόσο πολύ δεν θαυμάζουν τον Ορφέα τους ούτε η Ροδόπη ούτε η Ίσμαρος. Ο Οβίδιος, *Met.* 9.642 μιλάει για Ισμάρια Βάκχες, οι οποίες παρορμούμενες από το Διόνυσο γιορτάζουν περιοδικά τριετηρίδες (δηλ. κάθε δύο χρόνια) γιορτές. Αυτές οι γιορτές προς τιμήν του Διόνυσου ήταν διαδεδομένες σε όλη την Ελλάδα. Για ισμάρια οίνο μιλά και ο Προπέρτιος (2.33b.32) *Ismario ... mero* (πβ. Αρχίλ., απ. 2.1–2 W.: «οἶνος / Ίσμαρικός»), από τον οποίο νικήθηκε ο Πολύφημος. Ο Βεργίλιος, *Geor.* 2.37 προκρίνει την Ισμαρική γη για την καλλιέργεια του αμπελιού: *iuvat Ismara Baccho conserere*. Μάλιστα, επαινώντας την περιοχή της Ισμάρου ως την καλύτερη για την καλλιέργεια αμπελιών μαζί με την περιοχή του Taburnum για την καλλιέργεια της ελιάς, φανερώνει το θαυμασμό του αρχαίου κόσμου για αυτές τις δύο περιοχές προτρέποντας έτσι τους αγρότες να επιδοθούν στην καλλιέργεια του αμπελιού και της ελιάς, όπως και οι αγρότες στην Ίσμαρο και το Taburnum αντίστοιχα, υπονοώντας παράλληλα ότι με τις εργασίες τους πρέπει να στοχεύουν και στην ομορφιά των χωραφιών τους είτε έχει να κάνει με αμπελουργικές εργασίες είτε με την καλλιέργεια της ελιάς.

Οι Ρωμαίοι ποιητές χρησιμοποιούν το επίθετο *ismarius*, ισμάριος, ακριβώς λόγω της καλλιέργειας των αμπελιών στην περιοχή της Ισμάρου με τη σημασία θρακικός. Έτσι π.χ. ο Οβίδιος, *Am.* 2.6.7: *Ismarii tyranni* – εδώ ως ισμάριος τύραννος, θρακιώτης τύραννος εννοείται ο Τηρέας, το ίδιο και στις *Ηρωΐδες* 15.154. Μάλιστα ο Ορφέας στους *Amores* 3.9.21 χαρακτηρίζεται ως ισμάριος αντί για Θράκας: *Ismario ... Orphea*. Στις *Ηρωΐδες* 1, 46 τα θρακικά άλογα χαρακτηρίζονται ως ισμαρικά. Το ίδιο και στον *Hercules Oetaeus*. του Σενέκα ονομάζονται τα άλογα του Θράκα Διομήδη ισμαρικά: *Ismarius greges / Thracis* (στ. 1789–1790)²². Πβ. επίσης: Οβ., *Met.* 2.257: *Ismarios Hebrum* (ισμάριος, δηλ. θρακικός, Έβρος, *Met.* 10.305: *gentibus Ismariis* (ισμάρια, δηλ. θρακικά, έθνη), 13.530: *Ismario regi* για τον Θράκα βασιλέα Πολυμήστορα, σύζυγο της Ιλιόνης, κόρης του Πρίαμου, ο οποίος προβλέποντας την καταστροφή της Τροίας έστειλε στην Ιλιόνη και τον Πολυμήστορα το γιο του Πολύδωρο ζητώντας την προστασία του, ώστε να μη χαθεί το βασιλικό γένος. Κάτι ανάλογο συναντάμε και στον Διονύσιο τον Περιηγητή στ. 113, ο οποίος ονομάζει τον δριμύ θρακικό βοριά²³ ισμαρικό²⁴. Πβ. το σχόλιο του Ευσταθίου στον Διονύσιο: «Λοκρὸς μὲν γὰρ διὰ τοὺς Λοκροὺς καλεῖται ὁ ζέφυρος, ὃ ἔστι Λοκρικὸς· καθάπερ καὶ Ἰσμαρικὸς ἐν τοῖς ἐξῆς ὁ βορρᾶς, ἀπὸ Ἰσμάρου πόλεως Θρακικῆς, ἔνθα μάλιστα βορρᾶς καταρρήγνυται», το σχόλιο στο ίδιο ποίημα: «Ἰσμαρικοῦ ἦγουν Θρακικοῦ. Ἰσμαρος γὰρ πόλις Θράκης, ἐν ᾧ μάλιστα ὁ βορρᾶς καταρρήγνυται» και το σχόλιο του Τζέτζη στο ποίημα του Λυκόφρονα *Άλεξ.* 925: «ὁ

²²Στην ίδια τραγωδία, στ. 193 γίνεται λόγος για ισμαρικά δέντρα σε συνάρτηση με το μύθο του Θράκα Τηρέα και της Πρόκνης.

²³ Πβ. π.χ. Ησίοδο, *Έργα* 553, Τυρταίο, απ. 12, 4 W., Ίβυκο, απ. 286, 8-13 Davies.

²⁴στ. 112–114: «Δοιαὶ δ' ἐξείης προτέρω φρίσσουσι θάλασσα, / Ἰσμαρικοῦ πνοιῆσιν ἐλαυνόμεναι βορέασ, / ὀρθὸν φυσιώωντος, ἐπεὶ κατεναντία κεῖται». Για τους στίχους αυτούς πβ. Ekaterina Ilyushechkina, G. Görz and M. Thiering, „Towards a Cognitive-linguistic Reconstruction of the Spatial Orientation in Ancient Texts – The Example of Dionysius Periegetes“, σε: K. Geus and M. Thiering (eds.), *Features of Common Sense Geography. Implicit knowledge structures in ancient geographic texts*, Zürich 2014, 255-256.

δὲ περιηγητὴς Διονύσιος καὶ τὸν τόπον τῆς Θράκης φησὶν, ὅθεν ὁ βορρᾶς πνεῖ, τὴν Ἰσμαρον ἦτοι τὴν Μαρώνειαν αὐτὴν λέγων.»

Ίσμαρος και Μαρώνεια. Πρόκειται για μία ή για δύο διαφορετικές θρακικές πόλεις; Με εξαίρεση τον Στράβωνα και τον Πλίνιο, οι περισσότεροι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρονται στην Μαρώνεια, της οποίας η αρχαιότερη ονομασία ήταν Ίσμαρος. Ο Όμηρος πάντως δεν γνώριζε τη Μαρώνεια. Ιστορικά, όμως, τις περισσότερες αναφορές συγκεντρώνει το τοπωνύμιο Μαρώνεια. Η ετυμολογική προσέγγιση των δύο τοπωνυμίων κατέδειξε ότι έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους με αναγωγή στον λαμπρό και καθαρό οίνο. Μάλιστα ο οίνος και τα αμπέλια της περιοχής χαρακτηρίζουν τα δύο αυτά τοπωνύμια στην αρχαία ελληνική και λατινική λογοτεχνία. Στη λατινική ποίηση οι αναφορές είναι σαφώς περισσότερες και αυτό έχει να κάνει με το γεγονός ότι η Θράκη ήταν για τους Ρωμαίους ένας σημαντικός γεωπολιτικός κόμβος, το σύνορο μεταξύ της Δυτικής και Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Οι Ρωμαίοι ήδη από τα τέλη του 1^{ου} αιώνα π. Χ. αλλά κυρίως κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους ενίσχυσαν τη βιοτεχνία και τη γεωργία, δημιούργησαν αγροτικές εγκαταστάσεις και εμπορικούς σταθμούς, επεξέτειναν το οδικό δίκτυο, ανήγειραν ναούς με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μία αστική τάξη με σημαντικές αγροτικές εγκαταστάσεις στην περιοχή²⁵. Η Ρωμαϊκή επαρχία της Θράκης δεν είλκυε μόνο αξιωματικούς, στρατιωτικούς υπαλλήλους και στρατιώτες αλλά δημόσιους υπαλλήλους, εμπόρους και βιοτέχνες, πράγμα που οδήγησε στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής.

Μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα η σημερινή νότια Ροδόπη διακρινόταν για την καλλιέργεια του αμπελιού και για τη λατρεία του θεού Διονύσου και του μυθικού ποιητή Ορφέα. Στην αρχαία ελληνική και λατινική λογοτεχνία δύο τοπωνύμια χαρακτήριζαν την περιοχή αυτή: η Ίσμαρος και η Μαρώνεια. Σημασία δεν έχει τόσο αν αυτά τα δύο τοπωνύμια παραπέμπουν σε μία ή δύο διαφορετικές, γειτονικές όμως, πόλεις. Μεγαλύτερη σημασία έχει ότι αντιπροσωπεύουν στην αρχαία λογοτεχνία την ευρύτερη περιοχή της Θράκης, η οποία εκτεινόταν από την περιοχή του Δούναβη και είχε πρόσβαση σε τρεις θάλασσες: του Μαρμαρά, του Αιγαίου Πελάγους και της Μαύρης Θάλασσας.

²⁵Σε αυτό συνέβαλε σίγουρα και η συμμαχία μεταξύ Ρώμης και Μαρώνειας, η οποία τοποθετείται χρονολογικά μεταξύ του 168–159 π.Χ. – με πιθανό *terminus post quem* το 167 π.Χ. – βάσει της ενεπίγραφης στήλης με το κείμενο της συμμαχίας Ρωμαίων και Μαρωνιτών που βρέθηκε το 1972 στην περιοχή της Μαρώνειας. Για την ενεπίγραφη αυτή στήλη και το κείμενό της βλ. διεξοδικά Δ. Τριαντάφυλλος, ό. π. (υποσ. 11), 419 κ.ε., 441–442 για τη σημασία της συμμαχίας αυτής στην ανάπτυξη της περιοχής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baladie, R.: Strabon, *Géographie*, Tome IV (Livre VII), texte établi et traduit par R. Baladie, Paris: Les Belles Lettres 1989.

Beekes, R. L.; van Beek, L.: *Etymological Dictionary of Greek, Vol. I–II*, Leiden, Boston 2010.

Billiard, R.: *La vigne dans l'antiquité*, Lyon: Lardanchet, 1914.

Boshnakov, K.: *Die Thraker südlich vom Balkan in den Geographica Strabos*, Stuttgart 2003.

Bradshaw Aitken, Ellen; Berenson Maclean, Jennifer K. (edd.): *Philostratus's Heroikos. Religion and Cultural Identity in the Third Century C.E.*, Leiden and Boston 2004.

Chantraine, P.: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1968.

Ernout, A.; Meillet A.; André, J.: *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Paris Klincksieck, 42001.

Follet, S.: “Philostratus’s *Heroikos* and the Regions of the Northern Aegean”, στο: Bradshaw Aitken, Ellen; Berenson Maclean, Jennifer K. (edd.): *Philostratus's Heroikos. Religion and Cultural Identity in the Third Century C.E.*, Leiden, Boston 2004, 221–235.

Frisk, HJ.: *Griechisches etymologisches Wörterbuch, I–III*, Heidelberg 1960–1972.

Geus, K.; Thiering, M. (edd.): *Features of Common Sense Geography. Implicit knowledge structures in ancient geographic texts*, Zürich 2014.

Harris, W.: *Archilochus. First Poet after Homer*, Middlebury College, χωρίς χρονολογία έκδοσης, 22 κ.ε. (διαδικτυακή πηγή:

<http://community.middlebury.edu/~harris/Archilochus.pdf>).

Heubeck, A; Hoekstra, A.: *Ομήρου Οδύσσεια. Κείμενο και ερμηνευτικό υπόμνημα. Τόμος Β'. Ραψωδίες Ι – ΙΙ. Μετάφρ. Ρένα Χαμέτη. Επιμ. Α. Ρεγκάκος, Αθήνα 2005.*

Hofmann, J. B.: *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen, München 1950*
(εξελληνισθέν υπό Α. Δ. Παπανικολάου, Αθήναι 1974).

Pyuschechkina, Ekaterina; Görz, G.; Thiering, M.: „Towards a Cognitive-linguistic Reconstruction of the Spatial Orientation in Ancient Texts – The Example of Dionysius Periegetes“, σε: Geus, K. and Thiering, M. (edd.), *Features of Common Sense Geography. Implicit knowledge structures in ancient geographic texts, Zürich 2014, 245-264.*

Isaac, B.: *The Greek Settlements in Thrace Until the Macedonian Conquest, Leiden 1986.*

Καραδήμα-Μάτσα, Χρύσα: «Η ανασκαφική έρευνα στη Μαρόνεια: Προβλήματα και προοπτικές», σε: Τριαντάφυλλος, Δ. και Τερζοπούλου, Δόμνα (επιμ. έκδ.), *Αρχαία Θράκη. Πρακτικά 2^ο Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών. Τόμος ΙΙ, Κομοτηνή 1997* (Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής), 557-565.

Λαζαρίδης, Δ.: *Μαρόνεια και Ορθαγορία* (Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις, 16), Αθήνα 1972.

Περυσυνάκης, Ι. Ν.: *Αρχαϊκή Λυρική Ποίηση. Ήθικες άξίες και πολιτική συμπεριφορά στην Αρχαία Έλληνική Λογοτεχνία: Προβλήματα έρμηνείας και μετάφρασης της Αρχαίας Έλληνικής Λογοτεχνίας. Μία έρμηνευτική προσέγγιση. Ανθολογία αρχαϊκής λυρικής ποίησης με βάση την άρετή και τὸ άγαθόν, Αθήνα 2012.*

Radt, St. (ed.): *Strabons Geographika, Band 2, Buch V-VIII: Text und Übersetzung, Göttingen 2003.*

_____ (ed.): *Strabons Geographika, Band 6, Buch V-VIII: Kommentar, Göttingen 2007.*

Roller, D. W.: *The Geography of Strabo: An English Translation, with Introduction and Notes. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2014.*

Σκιαδάς, Α. Δ.: *Αρχαϊκός Λυρισμός 1*, Αθήνα ²2000.

Τριαντάφυλλος, Δ.: «Συμμαχία Ρωμαίων και Μαρωνιτών», *Θρακική Επετηρίδα* 4 (1983), 419-446.

Τριαντάφυλλος, Δ. και Τερζοπούλου, Δόμνα (επιμ. έκδ.): *Αρχαία Θράκη. Πρακτικά 2^{ου} Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών. Τόμος II*, Κομοτηνή (Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής) 1997.

Τσομής, Γ. Π. (2015). "ἔστι μέντοι καὶ πόλις ἐν Θράκῃ Μαρώνεια, ἣν φασιν εἶναι τὴν ὑφ' Ὀμήρου Ἴσμαρον καλουμένην." Η Ἴσμαρος και η Μαρώνεια: Λογοτεχνικές αναφορές σε κείμενα της Αρχαιότητας. Στο: Σέργης, Μ. και συνεργάτες (Επιστημονική Επιτροπή), *Όψεις της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Θράκης*. Κομοτηνή: Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών Δ.Π.Θ., Περιφερειακή Διεύθυνση Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπαίδευσης Αν. Μακεδονίας και Θράκης. σελ. 265-278.

Γεώργιος Π. Τσομής, Ph.D.
Επίκουρος Καθηγητής.
Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας,
Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών.
ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
Πανεπιστημιούπολη, 69100-Κομοτηνή
E-mail: gtsomis@helit.duth.gr